

Max Fruchtermann'ın İzinde

Senaryo: Özlem ERALP

Belgesel, 2007

1867... Ausgleich Uzlaşması'nın imzalanmasıyla Avusturya- Macaristan İmparatorluğu kuruluyor. Aynı yıl, Arthur Abraham ve Sarah Fruchtermann çiftinin on beş yaşındaki oğulları Max Arthur Christian Fruchtermann, radikal bir kararla ülkesi Avusturya'yı terk ederek, Doğu'nun Başkenti İstanbul'a geliyor ve burada kendine yeni bir yaşam kuruyor.

Victor Hugo, 1829'da kaleme aldığı Les Orientales/ Doğulular'ın önsözünde "Tüm kıta, Doğu'ya döndü" der...

Batı'dan kaybolan huzur ve saflık Doğu'dadır çünkü. Doğu, gizemli ve vakurdur... Egzotik ve zengin... Ve bu zenginlik, Doğulular'a bırakılamayacak kadar önemlidir.

Doğulular misafirperverdir, âlicenaptır. Hatta bu konularda Batılılar'dan çok çok üstündür.

Fruchtermann, o dönemde akın akın İstanbul'a gelen pek çok Batılı'dan biridir. Ama neden ve nasıl, yalnız mı yoksa ailesiyle birlikte mi geldiği hala belli değil... Bilinen; bu kentte kalıcı olduğu; İstanbul'da yaşayan ve iş yapan hemen tüm yabancılar gibi, taaa en başından Galata'ya yerleştiği...

O zamanlar Galata Frenk Mahallesi...

Beyoğlu'nun adı Pera...

Cadde-i Kebir'de dükkân sahibi olmak, pek çok tüccarın ortak arzusu...

İstanbul adı pek az yerde telaffuz edilmekte... Kent, Müslümanlar'ın gözünde ve dilinde "Der saadet". Yani mutluluk kapısı... Gayri Müslimler arasında ise Constantinople olarak geçiyor. O zaman da bu zaman da adı aynı kalan belki tek yer; Galata'yı Pera'ya bağlayan Yüksekaldırım... Yüksekaldırım o yıllarda, bugünkünden çok daha güzel, çok daha renkli, çok daha çekici... Sokağı bu denli özgün kılan şeyse, sağlı sollu sıralanmış birbirinden ilginç dükkânlar ve o dükkânların malikleri...

Fruchtermann da, İstanbul'da kendine ait ilk iş yerini Yüksekaldırım'da açıyor. 17 yaşındayken, sokağın 13 numaralı dükkânında "çerçavecilik" yapmaya başlıyor. Hemen ardından bir mühür kazıtıyor. O dönemde pek çok tüccar, resmi evrakına ya da faturasının üzerine imza atmak; adres yazmak yerine mühür kullanıyor...

Fruchtermann'ın mührü ilginç... Genç çerçevenin soyadı, Almanca'da "yemişçi" anlamına geliyor... Fruchtermann, doğduğu topraklardan ayrılmış ama kökenine sahip çıkmak konusunda - anlaşılabilir - ısrarcı... Bu yüzden mührüne adının ve adresinin yanı sıra, bir de üzüm salkımı kazıtıyor...

Yüksekkaldırım'daki ilk yıllarında, İstanbul'da onunla aynı soyadını taşıyan iki kişi daha var. Bunlardan birinin Max Fruchtermann'la soyadı benzerliği dışında herhangi akrabalık bağı yok.

Ancak diğer Fruchtermann için kesin bir şey söylemek mümkün değil... İlk adı tespit edilememiş bu kişi, kendi halinde bir fotoğrafçı... Söz konusu kişiye ait az sayıda belgede rastlanan A. Fruchtermann ibaresi, onun Max Fruchtermann'ın babası Arthur Abraham'la aynı kişi olduğunu düşündürüyor.

Ancak A. Fruchtermann adını incelenir kılan esas unsur, ihtimallerden çok, bir fotoğraf... Söz konusu fotoğraf, Osmanlı'nın "dünyadaki yeri"ni göstermesi açısından hayli ilginç... 1869 tarihli resmin ortasında "papa" var. Çevresinde Avrupa'nın kral ve kraliçeleri... Dönemin Osmanlı sultanı da aralarında... Abdülaziz'in resmi, "Avrupa aile fotoğrafı"nın sol üst köşesini süslüyor.

Ancak çeyrek asır sonra bu fotoğraf darmadağın olacak; Osmanlı, Avrupa'da fazlalık olarak görülen bir ülkeye dönüşecektir.

Bu yirmi beş yıl süresince, Max Fruchtermann'ın meslek yaşamında fazlaca bir değişiklik göze çarpmıyor. Yine de o dönem tüm yerli ve yabancı meslek erbabının girmeye can attığı Şark Ticaret Yıllıkları'na adını yazdırmayı, dolayısıyla kendini İstanbul halkına bir nebze olsun tanıtmayı başarıyor.

1895... 34. Osmanlı padişahı II. Abdülhamit, tahtta 19. yılını geride bırakmak üzere... Avrupa'nın beş büyük devleti, Osmanlı'yı nasıl paylaşacağı hususunda bir türlü anlaşamadığı için, onun yaşamasına göz yumuyor. Doğu'nun başkenti olarak anılan İstanbul'a yönelik ilgi, çılgınlık boyutuna ulaşıyor...

Abdülhamit'in bankeri Zarifi ailesinin hatıralarında, 1895 yılı için şunlar söylenir: "Vosporos'taki (Boğaz) bütün evler, 1895 yılının yazında kiralandı. Hatta en eskileri bile... Otellerde yer bulman imkânsızdı. Bütün insanlar para harcıyor ve eğleniyordu. Türkiye bir umut kapısı olarak görüldüğünden, her gün yurtdışından yeni insanlar geliyordu." [Hatıralarım, Kaybolan Bir Dünya, İstanbul 1800-1920/ Yorgo L. Zarifi]

Max Fruchtermann için kente olan bu ilgiyi, ticari kazanca dönüştürmenin tam zamanıydı... Cadde-i Kebir'deki fotoğraf yazıhaneleri, deyim yerindeyse para kırıyordu. Ama fotoğraf, yine de pahalıydı. Talepse fazla... Fruchtermann, eğer o fotoğraflardan birkaçını edininip, bir matbaada kartona bastırabilirse, çok iyi para kazanacağından hemen hemen emindi.

Birkaç küçük deneme yaptı. Yılın sonlarına doğru, büyük ihtimal yaklaşan yeni yıl kutlamalarını da düşünüp, kararını netleştirdi. Ve ilk serisini bastırmak üzere Breslau'daki Emil Pinkau Matbaası'yla temasa geçti.

Emil Pinkau, Imprimerie, Breslau...

Monsieur;

...

Aralarında Sultanahmet Camii, Kuzguncuk, Dolmabahçe Sarayı, Sarayburnu, Galata Kulesi, hamal, saka, Fenerbahçe Feneri'ne ait kartpostalların da bulunduğu ilk seri, İstanbul'a 28 Aralık 1895'te ulaştı. İlk alıcılar da, kartpostallar standı dizilirken çıkageldi. İsviçre'nin İstanbul Büyükelçiliğinde çalışan memur Jordan, üzerinde Galata Köprüsü'nün resmedildiği kartpostalı alıp, Neuchatel'deki ailesine gönderdi. Aynı gün, bir başka kartpostal da, Belçika'ya doğru yola koyuldu... Her iki kartpostal da alıcısına 31 Aralık günü ulaştı... Yılın son saatlerinde alıcılar mutlu, göndericiler meraklıydı. Acaba kartlar sevdiklerinin eline geçmiş miydi?

Max Fruchtermann'a gelince...

Fruchtermann'a ait kısıtlı bilgiler, onun bu işe başlarken tam olarak ne amaçladığını, ne hissettiğini anlamaya yetmiyor. Ama mutlu ve gururlu olmalı. Çünkü o koskoca Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk kartpostal editörüdür artık... Daha yapacak çok iş vardır; basılacak da çok kartpostal...

Abdülhamit... Batı'ya göre “Kızıl Sultanı”... Jön Türkler'e göre “Yıldız Kuklası”... İslam Dünyası'na göre “Ulu Hakanı”... Alman İmparatoru II. Wilhelm'in “sadık dostu”... Etnik grupların “arabozucusu”... Diplomasi “dehası”... Dilencilerin, yoksulların “koruyucusu”... İktidarın tek sahibi... Çalışkan, kurnaz, hesapçı, tedbirli... Tutucu, gerici, kuşkucu, yasakçı... Fotoğrafçıların “hamisi”... İmaj tutkunu... Tezatlar ülkesinin çelişkilerle dolu hükümdarı... Dolayısıyla, 33 yıllık iktidarıyla, Fruchtermann kartpostallarına da malzeme olması kaçınılmaz bir padişah...

...

Fruchtermann Kartpostallarınının -mavi ve yeşil renklerinden dolayı- “gece kartpostalları” olarak bilinen IV. Serisi'nde ilk kez yer verilen Yıldız Sarayı, Abdülhamit iktidarının en önemli simgesiydi... Sonraki serilerde de farklı biçimlerde kartpostallara aktarılacak olan sarayı, Abdülhamit daha veliaht olduğu yıllarda kestirmişti gözüne. Burayı seviyordu, dahası burada kendini güvende hissediyordu. 33 yıllık iktidarında tüm kararları Yıldız'da aldı.

Abdülhamit her an tahttan indirilme korkusu yaşadığından, Cuma günleri hariç halkın arasına hemen hemen hiç karışmadı. Dışarıya çıktığı nadir anlardan birinde de, Fruchtermann'a büyük ün getirecek, kartpostallarının koleksiyoncular tarafından toplanmasını sağlayacak işte bu fotoğraf çekildi. Fotoğrafta, Abdülhamit'in Hamidiye Camii'ndeki Cuma Selamlığı ölümsüzleştirilmişti. V.

Serideki diğer tüm kartpostallar gibi, bu da Almanya'daki Fingerle Freudenberg Matbaası'nda basılmış "grüss" tipi bir kartpostalıdır. Grüss tipi kartpostallar, altın yaldızlı çerçeveler içinde, birden fazla resim bir araya getirilerek hazırlanıyordu. Seri öylesine beğenildi ki, Pera'nın ünlü otelleri, Fruchtermann'a başvurarak kartpostallardaki Fransızca "Souvenir de Constantinople" ibaresinin yanına kendi adlarının da eklenmesini istediler. Zira bu kartpostallar o dönem için bulunmaz bir "tanıtım" aracıydı. Üstelik sadece oteller için değil... 1898'de, Üsküdar'daki Amerikan Kız Koleji yöneticileri de, Fruchtermann'a bir kartpostal bastırıldı. 1902'de İngiltere'ye "bir düğün davetiyesi" olarak gönderilecek olan bu kartpostal, fotoğrafın direkt basıldığı bir kartpostalıdır. Artık dünyada taş baskı dönemi sona ermiş, kartpostallar tüm dünyada bu yeni teknikle üretilmeye başlanmıştır.

Yeniliklere ilgisiz kalamayan sadece Fruchtermann değildi. Tutucu bilinmesine rağmen, Abdülhamit de teknolojik gelişmeleri yakından takip ediyordu. Özellikle bu yenilikler, ona güvenilir bilgiler aktarıyorsa... Fotoğraf gibi... Sermet Muhtar Alus, yıllar sonra sultanın fotoğrafa verdiği önemi şöyle nakledecekti:

"... Abdülhamit'ten bir irade savrulmuştu. Askerlerden müşirden binbaşıya ve sivillerden vezirden mütemayize (miralay- albay) kadar bütün paşaların ve beylerin hepsi üniformalarıyla ve elpençe divan vaziyetinde resimlerini çektirip saraya takdim edecekler. Fotoğrafçıların parmaklarından zilleri eksik... Setreleri (ceket) eteklere kadar nişan dolu, romatizmalı, nikrisli, idrar zorlu, prostatlı birçok adamcağızın merdiven basamaklarına oturup oturup baş ağalarına;

—Aman bacaklarımı, mafsallarımı ov Şabancığım! Yahut

—Bana bir memşa (abdesthane) bulamaz mısın eşek herifin damadı? Veyahut

—Evrak çantamdaki ördeğimi (idrar şişesi) çıkarsak mı Arapgirli? Diye diye yukarı tırmandıklarına rastlamışlardım. [İstanbul Kazan Ben Kepçe "Akşam Gazetesi" / 6 Kasım 1938]

Bu yazı, Abdülhamit'in fotoğraf düşkünlüğü kadar, Fruchtermann'ın asker kartpostallarının kaynağını da açıklıyor aslında...

Dönemin ünlü fotoğrafçıları kendi fotoğrafhanelerine gelenlerle yetinmemişler, bizzat kışlalara giderek askerleri talim yaparken ya da ders sırasında görüntülemişlerdi. Onların kara kutuya hapsettiği askeri görüntüler, sonradan Fruchtermann kartpostallarında pek çok kez kullanıldı. II. Muhafız Alayı, Taksim Kışlası, Harbiye Kışlası, Topçu Birliği, Süvari Birliği, Harita Dersi gören askeri mektepliler, güvertede talim yapan denizciler, Borazancı, nefer, tekmil-i birden kartpostallardaki yerlerini aldı.

Orduda sultanın emriyle başlayan fotoğraf çekirme yarışı, zamanla, Balkanlar'daki Arnavut, Rum, Bulgar çetelere de sirayet edecek; onlar da yerel giysileri ve bellerinden ayırmadıkları silahlarıyla sık sık fotoğrafçılara poz vermeye başlayacaktı. Ve Fruchtermann onlara da kayıtsız kalmayacaktı.

Fruchtermann kartpostallarına zengin bir içerik sağlayan fotoğraflar, Abdülhamit için sadece bir bilgi kaynağı değil, “iktidarını meşrulaştırıp güçlendiren” bir araçtı. Özellikle ülkedeki yeni yatırımları gösterenler... Bunlar, Batı basınındaki iddiaların aksine “Güçlü ve Dinamik Osmanlı” mesajı veriyorlardı.

Fruchtermann kartpostalları arasında bu imajı yansıtan iki önemli panorama var... Biri Haydarpaşa Limanı'nı, öbürü Tophane Salıpazarı Rıhtımı'nı konu alıyor. Her iki panoramada da, Osmanlı başkentinin yeni ve modern yüzüne vurgu yapılıyor. Bu vurguyu sadece panoramalarda değil, Haydarpaşa ve Galata Rıhtımı'na ait tekli Fruchtermann kartpostallarında da görmek mümkün. Ama aynı kartpostallar ve bu iki panorama, bir belge olarak okunduğunda, ortaya bambaşka bir sonuç çıkıyor...

Haydarpaşa, İstanbul'u Bağdat'a bağlayacak demiryolunun başlangıç noktasıydı. Demiryolunun ilk etabı olan İstanbul- İzmit arası devletin kendi imkânları ile yapılmıştı. Hattın İzmit-Ankara-Eskişehir-Konya uzantıları ve işletme hakkı ise, Abdülhamit'in talimatı ile Alman sermayeli Anadolu Demiryolu Şirketi'ne verildi. İzmit-Ankara demiryolunun temeli, Alman imparatoru II. Wilhelm'in İstanbul'a ilk geldiği 1889'da atıldı. Yedi yıl sonra hat tamamlanmış; kartpostalları bile süslemeye başlamıştı.

Fransızlar çok kızgındı. Abdülhamit, meşhur “denge” siyasetini devreye sokup, Tophane Salıpazarı Rıhtımı'nı inşa etme görevini, bu kez, Fransızlar'ın büyük ortağı olduğu İstanbul Rıhtım Şirketi'ne verdi. Rıhtım 1895'te tamamlandı. Ve gemiler, mallarını artık denizin ortasına değil, iskeleye boşaltmaya başladı.

Sultan sonuçtan memnundu. Politikası işe yarıyordu. Kardeşi Vahdettin'e verdiği öğütler, sanki bunun kanıtıydı:

“.....menfaat ittifakı vardır ama sahici dostluklar yoktur milletler arasında. Hep uyanık, hep davranışlarının esas manasını sezmek için tetikte olacaksınız. Hep elinde kozlar olacak ve yerinde oynayacak, biraz onu, biraz ötekini okşayacaksınız; durup dururken bile kaş çatabilir, onu telaşın vereceği cömertliğe itebilirsiniz. Sınırlarında bulunan Hıristiyan tebaanın meselelerini hep sürüncemede bırakacaksınız, yani devletlerarası hukuku alakalandıranları... Şu Balkan devletçikleri birbirleriyle boğuşup kuvvetlenmeyecekler... Araplar'a dikkat... Onların zekâsı hiç müspete yatmaz. Hileyi marifet addederler, bunları aklıma gelmişken dedim. Sen de aklında tut... İran'a hep gözdağı vereceksin; hem de şiirli bir lisanla... Çarlık her zaman düşman... Çin orta Asya'nın rüyasıdır.” [Osmanlı Hanedanı Saray Notları 1808-1908/Hanzade Sultan Efendi]

Fruchtermann'ın 23 yılda oluşturduğu dev koleksiyona bakınca, bu düşüncenin yansımaları çok daha net görülüyor.

19. yüzyılda İngiltere, Fransa ve Rusya, Osmanlı başkentinde kıyasıya bir rekabet halindeydi. Her üçü de sefarethanelerini, Pera'da birbirine yakın noktalara kurmuştu. Bunların dışında, yazlık sefarethaneleri de vardı. İngiltere ve Fransa'nın yazlık sefaretleri Tarabya'da; Rusya'nınki ise Büyükdere'de idi.

1877’de yeni bir rakipleri Almanya, yurtdışındaki ilk elçilik binasını, İstanbul’da Taksim’de açtı. Yüzyılın sonlarına yaklaşıırken, Almanya ile Osmanlı arasındaki ittifak, özellikle Pera’da Almanlar’a inanılmaz bir üstünlük kazandırmıştı. Alman Lisesi buradaydı. Alman Hastanesi, Alman Postahanesi, Deutsche Orient Bank Binası, Teutonia Alman Kulübü de öyle...

Alman İmparatoru II. Wilhelm’in 1898’de çıktığı ve Fruchtermann’ın bu münasebetle özel kartpostallar bastığı ikinci “Şark Gezisi”, üstünlüğü çok daha ileri boyutlara taşıyacaktı. Mesela, Wilhelm ve karısı Augusto Victoria için, Yıldız’da görkemli bir karşılama töreni düzenlenecek, Wilhelm de bu özel ilgiye, İstanbul’a bir çeşme yaptırarak teşekkür edecekti.

Ne var ki, Abdülhamit’in her zaman düşman dediği Ruslar, bu güzel görüntüyü baltalayıp, o yıllarda adı Ayestefanos olan Yeşilköy’e, 10 yıl önce kazandıkları zaferi simgeleyen bir anıt dikeceklerdi...

Zaferlerini ölümsüzleştiren yalnız Ruslar değildi. Ortodoks kilisesine bağlı Bulgarlar da uzun süre verdikleri mücadeleyi kazanmış ve sonunda kendi bağımsız kiliselerini kurmayı başarmışlardı. Hem de nispet yaparcasına, patrikhanenin yanına... Günümüzde “demir kilise” olarak tanınan Stevi Stefan’ın açılışını Abdülhamit yaptı. Nihayet Balkan Devletçikleri’nin arası bozulmuştu.

1900... Yeni bir yüzyıl başlıyor. Max Fruchtermann, 11. kartpostal serisini basmaya hazırlanıyor. Kendi matbaasını kurmuş... Cadde-i Kebir Numara 341’de ikinci bir dükkân açma telaşında... Dünyanın dört bir yanından koleksiyoncularla yazışıyor. “Egzotik ve gizemli Doğu” manzaraları ve “Şark Güzelleri” konulu kartpostalları elden ele dolaşıyor; malları Amsterdam’da, Viyana’da, Malta’da ve Cebelitarık’ta satılıyor.

Fruchtermann kurnaz bir işadımıydı. Piyasanın nabzını elinde tutuyordu. Kartpostallarının en büyük alıcıları yabancılarıydı. Fruchtermann onları tanıyor, taleplerini biliyordu. O yıllarda sekiz on yaşlarında küçük bir çocuk olan Sermet Muhtar Alus bile çocuk gözüyle çözmüştü bunu.

“Öteden beri derleyip topladığı İstanbul manzaralarının, tipik şahısların, camadanla (yelek) şalvar giyip sözüm yabana, Şark güzeli olmuş Beyoğlu yosmalarının fotoğraflarını Viyana’da kartpostal olarak bastırır, ecnebi seyyahlara sata sata para kırdı.” [İstanbul Kazan Ben Kepçe “Akşam gazetesi”/13 Aralık 1938]

Alus’un biraz alay ve yergi içeren bu tespiti, Fruchtermann için bilinçli bir seçimdi aslında. Batılılar, Doğu’yu kendi algıladıkları biçimde yansıtan kartpostalları tercih ediyorlardı: Uzak, yabancı, ürkütücü, fantastik, ilkel, duygusal...

Eylül 1898’de, kendisinden kartpostal talebinde bulunan Chur adlı şahsa hitaben yazdığı mektupta özetle şöyle diyordu Fruchtermann:

“...Ben her gün o kadar fazla sayıda kartpostal gönderiyorum ki, bunların listelerini de tutamıyorum. Bu yüzden sizden özür dilerim. Bana bir iki gün müsaade edin. Koleksiyoncu selamıyla” [Max Fruchtermann/ Constantinople]

Bu cümlelerin yazıldığı kartpostal, ünlü editörün, artan taleplere zaman zaman yetişemediğini, hatta dükkânında satacak kartpostal bulamadığını gösteriyor. Fruchtermann, yeni mesleğinin daha 4. yılında koleksiyoncular arasında önemli bir mevki kazanmış, uluslararası organizasyonlar yapan bir editör olmuştu.

1900’de, tamamı kabartma tekniği ile hazırlanmış 12. serisini piyasaya sürdü Fruchtermann. Günümüzde büyük hayranlık uyandıran ve fiyatları dudak uçurtan bu kartpostallar, ne yazık ki, onun küçük de olsa bir hayal kırıklığı yaşamasına neden olacaktır. Çünkü özene bezene hazırlattığı kartpostalları, ne yaparsa yapсын satmayı başaramayacaktı.

50. yaşını kutladığı ve piyasadaki “tekel”inin kırıldığı 1902’de, meşhur 16. serisinin ilk kartpostallarını satışa çıkarır. 16. seri, özel bir seridir. Çünkü Fruchtermann bu seriye tam dört yılını harcayacak ve konularını, insanlarını, mekânlarını hiç görülmemiş biçimde zenginleştirip, diğer editörlere adeta meydan okuyacaktır. Dahası, Batı’da var olan “oryantalizm” algısı, Fruchtermann’ın bu serisi sayesinde daha da güçlenecek; yıllar sonra Eski İstanbul’a, insanlara, hatta hayvanlara dair en detaylı bilgiler de, Fruchtermann’ın yine bu serisi sayesinde öğrenilecektir. Gerçek Doğu ile hayali Doğu, bu seride iç içe geçecektir.

Fruchtermann, Emil Pinkau Matbaası’nda bastırıldığı kartvizitinde, kendini Fransızca “Şark toplumundan manzaralar ve karakterler üzerinde uzman” olarak tanıtmıştı. Daha ilk serisinde dervişlere, balıkçılara, hamallara yer vermesi de bunun bir kanıtıydı. İlerleyen yıllarda, bunlara İstanbul’da adım atılmadık sokak, basılmadık taş bırakmayan sokak satıcılarını ekledi. Yani İstanbul’un gerçek sahiplerini... Ayı oynatıcılar, baca temizleyiciler, elmacılar, ayakkabı tamircileri, karpuzcu, misvakçı, sabuncu, sebzeçi, tespihçi, çiçekçi, yumurtacı, sepetçi, simitçi, şekerçi, kahveci, sebilci, saka, berber, Arnavut, Kürt, Türk, Yahudi, Çingene, her milletten, her dinden, her yaştan insan, sırayla Fruchtermann Kartpostallarında boy gösterdi. En çok da; sırik hamalları ve tulumbacılar... Güçlü, kuvvetli, gözü pek, mangal yürekli sırik hamalları ve tulumbacılar...

Onlar olmasa, İstanbul’un hali haraptı. Sırık hamalları, onca yüke “bana mısın” demez, sırikları omuzladıkları gibi, yola düşerlerdi. Kalabalıkları “Destuuuur” naralarıyla yara yara ilerler; kenti bir baştan öbür başa hiç şikâyet etmeden kat ederlerdi. Yorgo Zarifi; taşıdıkları yükten dolayı omuzları düşmüş, sırtları kamburlaşmış bu hamalların çoğunun, “çalışkan, dürüst, kendi hallerindeki Ermeniler” olduğunu söylüyor. Ama Ermeniler’in 1895 ve 1896’daki eylemlerinde, isyancıları durduran, fırlanmış sopalarını kullanmaktan kaçınmayanların da sırik hamalları olduğu göz önüne alınırsa, ya Zarifi yanılıyor ya da başkaları...

Tulumbacılar gelince...

Onlar İstanbul'un rütbesiz, maaşsız askerleriydi. Yangınları söndürmede üstlerine yoktu. Sıfır kalıp, dar Beyoğlu tabir edilen koyu vişneçürüğü fesleri, gömlekleri, bol pantolonları, dar kısa ceketleri, pek meşhurdu. Kendilerine mahsus argoları ve tavırları vardı... Tulumbacılık, bu delikanlılar için heves, hevesten de öte bir sevdaydı. Tulumbayı ortalarına alıp takım halinde fotoğraf çektirmekse, gelenekleri...

Tüm tulumbacıların gözü kulağı, her zaman İstanbul'un iki kulesinde olurdu. Çünkü yangın çıktığı zaman, Beyazıt ve Galata Kulesi'ne fenerler ve sepetler asılırdı. Kulelerin işlevi bu kadarla sınırlı değildi. En azından Fruchtermann için... Fruchtermann, kartpostallarına aktardığı en güzel manzaraları ve panoramik görüntüleri, bu kulelerden alıyordu. Üstlerinde Fransızca olarak "Beyazıt Kulesi'nden görünümle..." Ya da "Galata Kulesi'nden görünümle..." yazan pek çok kartpostal var. Birbirine zıt kartpostallar bunlar... Beyazıt Kulesi'nden çekilenler; kentin modern, yüksek ve şık binalarını gösteriyor... Yani İstanbul'un Batı yakasını... Galata Kulesi'nden çekilenlerse, eski ve köhne, çürümüş İstanbul'u... Yani yoksulluğu...

"1890'lı yıllarda, dilencilerin oluşturduğu çirkin görüntüyü konu alan haberler, gazetelerde sıkça ye almaya başladı. Seyyahların köprü üzerindeki dilencilerin fotoğraflarını çekmelerinin, dışarıda Osmanlı Devleti'nin modern görünümünü zedeleyeceğinden şikayet eden yazılar arttı..... Yoksulların tek koruyucusu imajını sürdürmek isteyen padişah, 31 Ocak 1896'da hizmete soktuğu Darülaceze ile bir yandan gerçek yoksulları koruma altına almayı, öte yandan hem iç hem dış kamuoyuna mesaj vermeyi amaçlamıştı. Fakat dilenciler, kapasitesi küçük, hizmet kalitesi yüksek bir kurum olan Darülaceze'ye kabul edilmiyor, zabitanın yumuşak tutumuyla dilenmelerine göz yumuluyordu." [Didar-ı Hürriyet "Kartpostallarla İkinci Meşrutiyet/ Sacit Kutlu]

Göz yumulunca, Fruchtermann da onları kartpostallara aktarmaktan çekinmedi. Yoksa Fruchtermann hain miydi? Hayır... Dilenciler, gazetelerin iddiasına göre halkı rahatsız etseler de, giydikleri garip giysilerle, yabancılara fantastik geliyordu sadece...

Yabancılara fantastik gelen bir başka şey de, Kâğıthane'deki ve Göksu'daki mesirelerdi. Göksu'ya "Asya'nın Tatlı suları" diyorlardı. Fruchtermann bu büyülü çayırlardan Göksu'ya, daha ilk serisinde yer vermeye başlamıştı. Sonraki yıllarda da bu mekândan hiç vazgeçmedi.

Kartpostallara yansıyan Göksu, aslında iki dereydi. Anadolu Hisarı'nın yanından Büyük Göksu geçiyordu. Küçük Göksu ya da diğer adıyla Küçüksu ise, Kandilli taraflarındaydı. Küçüksu Kasrı, adını bu derenin kıyısına yapılmasına borçluydu... Göksu, kartpostallardan da anlaşılacağı gibi, İstanbul'un en şık, en zarif mesiresiydi o zamanlar.

Kâğıthane, Avrupa'nın tatlı suyuydu. Her tabakadan, her milletten, her yaştan insan ağırlardı. Zengin fakir, genç yaşlı, kadın erkek, çoluk çocuk herkes, Mart ayı bitmeden bu çayıra koşardı. En çok da kadınlar... İki üç ahbab bir araya geldiler mi, hemen arabaya atlayıp, Kâğıthane'ye doğru yola koyulurlardı. Yanlarında halayığı ve harem ağasıyla tabii...

Ama yine de o yıllarda Kâğıthane'nin en gedikli simaları, sandalcılardı. Bahar geldiği vakit, çoğu duraklarını buraya taşır, borda bordaya yanaşarak, suda uzun zincir oluştururlardı. Nisan bitip, Kâğıthane ve Göksu mevsimi kapandığında, tekrar eski yerlerine, Haliç'e dönerlerdi.

İstanbul ekâbirler ve yabancı sefirler de, aynı tarihlerde, yazlıklarına göç ederdi. Arnavutköy, Yeniköy, Tarabya, Büyükdere, Kanlıca Boğaz'ın en kalabalık köyleriydi. Şirket-i Hayriye Vapurları'nın seferleri, köylerin nüfusunu hiç olmadığı kadar artırmıştı.

Arnavutköy ve Tarabya'da, ilk başlarda daha çok Fenerli zengin Rumlar otururdu. Tarabya adı da Rumca Therapia'dan geliyordu. Ama büyük devletler, yazlık sefaretlerini buraya kurunca, Rumlar Tarabya'daki üstünlüklerini kaybettiler. Almanya sefaretinin yazlık binası, 1886'da kocaman bir parkın içine inşa edilmişti. Bahçesindeki büyük anıtı ise, İstanbul'daki zengin Almanlar yaptırmıştı. İngilizler ve Fransızlar, binalarını denizin kıyısına kurmuştu. İngiliz sefreti hayli gösterişli bir yapıydı. Birkaç kez kartpostalların konuğu olmuştu. Ama yazık ki, 1911'de yanacaktı. Fransızlar'ın binası ise, zamanında Prens İpsilanti'nin yalıydı. Prese III. Selim tarafından hediye edilmişti. Yazık ki bu binanın bir kısmı da 1913'te, İngiliz Sefaretiyle aynı kaderi paylaşacaktı.

Sefaretler dışında iki de ünlü oteli vardı Tarabya'nın... Birinin adı Summer Palace... Boğaz'ın en lüks oteli olarak nam salmış. Ama Tokatlıyan Otel'i'nin kurulmasıyla, Summer pabucu dama atılıyor... Çünkü Tokatlıyan, hem daha yeni hem de denizin dibinde...

Tarabya kadar Büyükdere de sefarethaneleriyle ünlü o zamanlar... Ruslar yazlık sefaretleri burada... Tepesinde de bir otel... Hotel Belvü...

Tarabya ve Büyükdere, bu kadar şöhretli yerler olmasına rağmen, herkese de açık değil. Sefaret binaları, her iki köyü de yasaklı kılmış... Çünkü burada sultanın hasımları ikamet ediyor, Abdülhamit aklınca yasaklar koyarak; buradan kente yayılacak her türlü şerri önlediğini düşünüyor...

Abdülhamit'in yasaklı yerleri bu kadarla kalsa iyi. Dolmabahçe, Çırağan ve Babıâli de yasaklılar arasında. Özellikle Çırağan'a ya da Dolmabahçe'ye hele bir yaklaşılın ya da kazara önünden geçilsin, hafiyeler dakkasında Yıldız'a haber uçuruyor. Ondan sonra derdini anlat anlatabilirsen...

–Valla Reşat Efendi’yi görmedim. Ya da

–Hayır, ben ne tanırım Murat Efendi Hazretleri’ni? Yoldan geçiyordum, dalmışım, kafamı çevirmeyi unutmmuşum... Deseniz de kimse sizi inanmaz.

Babiâli, açık mekân olduğu için tam yasaklı değil. Ama kartpostallardan da anlaşılacağı üzere hemen hemen boş... İnsan yok... Olanların da bazıları başlarını yere eğmiş, binaya bakmadan yürüyor. Bazıları Babiâli’ye sırtını dönmüş. Bazılarının da ellerinde şemsiye... O şemsiye, kızgın güneşten ya da yağmurdan değil, devrin yasaklı şahıslarından ve binalarından saklanmak, korunmak için...

Abdülhamit’in her yerde hafiyeleri var. İstanbul nüfusunun azımsanmayacak kısmı Yıldız’ın emrinde. Balıkçılar, hamallar, kayıkçılar, onun yerine görüyor, onun yerine duyuyor. Hem de her şeyi...

Torunu Hanzade Sultan’ın anlattığına göre;

“Hürriyetin fazlası insanın kendine bile zarar, dejenere eder..... Fazla sıkmak veya fazla bırakmak, ikisi de zararlıdır ve bu işin kararı son derece zor bulunmasa, Roma ve Atina Cumhuriyetleri çökmezdi” diyor Abdülhamit. [Osmanlı Hanedanı Saray Notları “1808-1908]

Prinkipo ve Halki/ Büyükada ve Heybeliada şanslı. Çünkü burada yasaklar sona eriyor. Özellikle Büyükada’da... Kartpostallara yansiyacak kadar... İskelede dalgalanan bayrak, Yunan Bayrağı. Kadınlar ve erkekler arasında kaç-göç yok. Herkes bir arada.. Kadınların yüzleri açık, erkekler neşeli, sokaklar kalabalık... İstanbul’da böyle bir manzaraya ancak, günümüzde İstanbul Üniversitesi Rektörlük Binası olarak kullanılan Seraskerlik’te rastlanabilir. Ama nerde özgürlüğün Büyükada’daki canlı renkleri, nerde Seraskerlik’teki soğuk renkler...

Heybeliada Büyükada’ya oranla daha az kalabalık bir ada. Fruchtermann kartpostallarında ada, daha çok resmi yapılarıyla gündemde. Günümüzde kapalı olan Ruhban Okulu, onlardan biri... Din adamı olmak isteyen Ortodoks Rumlar, burada eğitiliyor. Rumlar’ın İstanbul’daki diğer okulları ise, Fener’de patrikhanenin hemen yukarısında. Okul, Abdülhamit’in izniyle açılmış. Hiç de kapanmamış. Bugün bile az sayıda öğrencisiyle, hizmet vermeye devam ediyor.

İstanbul’daki gayrimüslimler en azından bir kısmı, Müslüman halka göre daha özgür bir yaşam sürüyor. Ama onların da uymak zorunda oldukları, çekindikleri bazı mevzular var. Bir Hıristiyan, kentin her yerinde özgürce dolaşabilir ama Ayasofya’ya giremez. Bu yüzden pek çok turist Ayasofya’nın kartpostalına bakmakla yetinir. İstanbul’un ünlü konuklarından Lady Montegu, “Türkler Ayasofya konusunda neden bu kadar endişeleniyorlar? Deyip bu duruma bir anlam veremediğini belirtse de, yasak yasak.

Yasaktan en çok etkilenenler de kadınlar. Müslüman kadınlar... Bir Müslüman kadınının İstanbul sokaklarında dolaşması hoş karşılanmıyor... Sokaklar, caddeler kadınlara kapalı. Ama kadınlar, bir yolunu bulup yasağı azıcık da olsa delmeyi başarıyor. Mezarlık ziyaretleri, bir yasak delme yolu. Üsküdar’daki Karacaahmet ya

da Eyüp Mezarlığı, fotoğraf ve resimlere her ne kadar boş yansımış olsa da, kadınların çok sık uğradığı yerler. Kadınlar, bu ziyaretler sayesinde hem sevap kazanıyor hem de birkaç saat dışarıda kalabiliyor...

Kapana kısılmış bu kadınlar, nasıl oldu da, Fruchtermann kartpostallarına bu denli kendilerinden emin yansıdı bilinmiyor. Öyle ya, Fruchtermann sıradan Türk kadınlarının yanı sıra, şuh bakışlı, kendinden gayet emin bir sürü kadın kartpostalı basıyor. Dahası yetmiyor bunları bir de satışa çıkarıyor... 1906 tarihli 17. serinin içinde, büyük ihtimalle yazışmalarında kullanmak üzere hazırlattığı kartpostal, ya Fruchtermann'ın çok korkusuz olduğunu gösteriyor ya da dokunulmaz olduğunu... Kartpostalda Fruchtermann dükkânının önünde... Dükkânın sağ vitrininde bir kadın... Uçuşan eşarbinin başının üzerinde iki eliyle tutmuş...

Sermet Muhtar Alus, "30 Sene Evvel Beyoğlu Cadde-i Kebir'i, Buradaki Dükkânlar ve Müdavimler" başlıklı yazısında; bir kartpostalcı dükkânından söz ediyor:

"Sahibi gayet yakışıklı bir adamdı. Eğer tanışıklığınız varsa, dükkânın boş bir köşesine çekilir, etrafı kollaya kollaya yarı çıplak kadın kartları tedarik edebilirdiniz. Göğüs ve bacakları biraz fazlaca açılmış bir resim ele geçirmek bir muvaffakiyet idi..." [Otuz Sene Evvel İstanbul "1900'lü yılların başlarında Şehir Hayatı/ Akşam Gazetesi 12 Mart 1931]

Alus, yazısında kartpostalcının adını vermiyor. Ama 1900'ün hemen başlarında Fruchtermann hala Osmanlı'nın tek kartpostal editörü... Üstelik aynı yıl Cadde-i Kebir'de de bir dükkân açmış... Eğer Alus'un anlattığı Fruchtermann'sa, o zaman şöyle bir sonuç çıkıyor ortaya: Fruchtermann, yabancı olmanın kendine sağladığı avantajları kullanıyor ama yine de tedbiri elden bırakmıyordu.

Zaten o zamanlar böyle bir şeye ihtiyaç duymayan İstanbul'daki yegâne grup, sokak köpekleri... Fruchtermann'ın ilk kez IV. Serisinde yer verdiği, bir ara unuttuğu ama 16. seride yeniden hatırladığı sokak köpekleri... Abdullah Biraderlere, Gülmez Kardeşlere ve Berggren'e hiç çekinmeden poz veren İstanbul'un hür şahsiyetleri...

" ... O devirde İstanbul'da elini kolunu sallaya sallaya gezen, istediği gibi haykırıp bağırın, sarayın cellad bakışlı hafiyelerinden korkmayan, istediği yere girip çıkan, istediği köşede yatıp kalkan, istediğini dişleyip kudurtan, beğendiği meydanda gelin odası kuran, cadde ortasında en açık en edepsiz oynaşmalardan çekinmeyen mahlûklardı bunlar... O günlerin bahtiyar mahlukları... Esasen o yıllar, memlekette hiçbir zaman sual sorulmamış; eline ayağına, ağzına, kalemine zincir vurulmamış; Hasan Paşa Karakolu'na, Bekirağa Bölüğü'ne; Taşkışla Bastili'ne sürüklenmemiş; Yemen'e, Fizan'a, Erzurum'a sürülmemiş bir zümre varsa, o da yalnız bu sokak köpekleri değil miydi?" [Eski İstanbul'dan Hatıralar/ Sadri Sema]

...

1906-1907... Ermeni komitacıların Abdülhamit'e yönelik başarısızlıkla sonuçlanmış... Almanlar, Haydarpaşa'daki tahıl silolarını tamamlamak üzere... Zaman Abdülhamit'in aleyhine işliyor... Rusya İngiltere yaklaşması tehlikeli boyutlara

ulaşıyor. Ağır vergilere karşı gösteriler düzenleniyor, ayaklanmalar çıkıyor. Muhalefet birleşiyor. Makedonya’da durum karışık... İstanbul kıyametten habersiz... Max Fruchtermann da öyle... Tek düşüncesi, siparişini verdiği, arka yüzleri ikiye bölünmüş kartpostalların bir an önce eline ulaşması...

...

Mert Sandalcı’nın uzun yıllar bir araya getirmek için uğraştığı ve sonunda başardığı Fruchtermann kartpostalları incelendiğinde, bazı kartpostallardaki resimlerin üzerlerindeki yazılardan dolayı görünmediği; bazı kartpostallarda ise çok kısa notlara yer verildiği, bazılarının da tertemiz olduğu görülür. İlk ikisi, postadan geçmiş kartpostallar. Sonuncularsa, postadan geçmemiş. Yani hiç gönderilmemiş. Kartpostalların üzerine İngilizce, Fransızca ya da Osmanlıca “en içten selamlar” gibi küçük mesajlar düşenler şanslı. Ama uzun cümle kuranların durumu vahim. 1906’ya kadar, bir kartpostal 10 paraya gönderiliyor. Matbua ya da basılı kâğıt gönderenler, 5 para ödüyor. Kartpostallara yazı yazıldığında, posta ücreti 20 para oluyor, yani mektup tarifesi uygulanıyor. Sadece Osmanlı’da değil tüm dünyada... Göndericiler buna da kendilerince bir çözüm buluyor. Carte Postale yazısının üzerini çizip İmprime yazıyorlar. Böylece kartlarını beş paraya gönderebileceklerini düşünüyorlar. Posta memurları, bu hileye kanmıyorlar. 1906’da Evrensel Posta Birliği kartpostallara yazı yazılmasına izin verince, tasarımcılar da hemen yeni kartpostallar üretmeye başlıyor. Kartpostalların ön yüzlerinde bir değişiklik yok... Esas değişiklik arkada. Kartpostallar, adres ve mesaj kısmı olmak üzere boydan ikiye bölünmüş. Fruchtermann’ın sabırsızlıkla beklediği kartpostallar işte bunlar...

Keşke herkesin derdi bu kadar basit olsaydı...

Zavallı İstanbul, hiç hak etmediği bir düşmanlığın kurbanı olmak üzereydi. Abdülhamit’e duyulan nefret, kente yönelmişti. Muhaliflere göre en az Abdülhamit kadar suçluydu İstanbul. Kahpe Bizans’tı. Kahpe Bizans, milletin bütün parasını yiyip bitiriyor, taşraya hiçbir şey bırakmıyordu. Haliçse, doymak bilmeyen aç kurtlara benziyordu... Her şeyi yutmaya hazır bir canavardı sanki... Her şeyi tüketen, her şeyi öğüten...

Oysa durum gayet açıktı. İstanbul, “Başkentti ve imparatorluk, başkent halkını rahat yaşatma gereğini duyuyordu. Bunun nedeni, Bizans ya da Osmanlı devletlerinin demokrasi düşkünlüğü ya da ‘refah devleti’ olma özlemi değildi elbette. Ama normal zamanda güdülecek bir sürü gibi görülen halk, yokluğun uzaması durumunda, birdenbire ayaklanabiliyordu. O zaman da zapt edilemez bir güç haline geliyordu. Bunun için tüketim dengelerinin çok fazla bozulmamasına dikkat etmek gerekiyordu. Osmanlı döneminde de şehrin ticaret hayatının temelinde bu yatıyordu: Halkı doyurmak, hoşnutsuzluktan çıkacak kargaşalığa meydan vermemek...” [Murat Belge/ İstanbul Gezi Rehberi]

Haliç'in, Liman'ın, gümrüğün, hatta Köprü'nün Fruchtermann kartpostallarına her zaman en kalabalık haliyle konuk olmasının nedeni de buydu. Burası, şehrin kalbiydi.

İmparatorluğun diğer kentlerinden ve yabancı ülkelerden ithal edilen malların tamamına yakını, gemilerle getiriliyordu İstanbul'a. Haliç, yük gemilerinin ilk ve son durağıydı. Her şey, Haliç'te depolanıyordu. Gemilerin biri geliyor biri gidiyordu. Gümrük binaları bir dolup bir boşalıyordu. Kısacası, Haliç'teki deniz trafiği, yirmi dört saat aralıksız işliyordu.

Sandallar, yelkenliler, gemiler, vapurlar, deniz hamamları... Denizin içinde iğne atsan yere düşmez cinsinden bir kalabalık, bir curcuna...

Sandalcılar, işlerin biraz hafiflediği ya da parada anlaşılamadığı zamanlar bile kıyıya yanaşmıyor, suyun içinde vakit geçiriyordu. Olur a ya bir müşteri çıkar da, maazallah başkası kaparsa...

Köprünün beyzadeler gibi denizin ortasına kurulması, o da yetmezmiş gibi rıhtımın yapılması, canlarına ot tıkamıştı yeterince... Rıhtım yapılmadan önce, gemiler yanaşacak iskele olmadığı için mallarını mecburen denizin ortasında sandallara yüklemek zorundaydı. Rıhtım yapılıncaya, sandallara ihtiyaçları kalmadı.

Ama şu köprü yok muydu şu köprü... Tam bir baş belasıydı. Neymiş de İstanbul'un iki yakasını bir araya getirmiş... Laf-ı güzaf. Köprü yokken, iki yaka ayrıken, insanlar geçemiyor muydu karşı kıyıya...

Sandallar, az insan taşımamışlardı; Eminönü'nden Karaköy'e; Karaköy'den Sirkeci'ye... Ayrıca köprü de bedava değildi ki. Beyaz entarili zebellahlar, askerler ve kodamanlar hariç herkesi haraca kesiyordu. Yayalardan 10 para, arabalardan 100 para alıyorlardı...

Yine de Allah razı olsun; eski alışkanlıklarından vazgeçemeyenlerden ve arada sırada köprünün kanatlarını unutup açık bırakanlardan... Kişi başı 10 paraydı o zaman karşıdan karşıya geçişler. Dolmuştan haz etmeyenlerse, 60 paraya kıyıp, tek başına binerlerdi kayıklara... Ama kanatlar kapanıp köprü işler hale gelince, mecburen yeniden bağırırmaya başladılar sandalcılar: "Dolmuşa bir kişi! Karaköy'e, Eminönü'ne! Kalkıyor! Kadıköy'e, Üsküdar'a... Kalkıyor..."

23 Temmuz 1908... İttihad ve Terakki, Manastır'da top atışlarıyla Meşrutiyet'i ilan ediyor. İstanbul şaşkın... Abdülhamit tedirgin... Kanun-i Esasi tekrar yürürlüğe konuyor... "Vatan Fedaisi" Resneli Niyazi ve Enver Bey, "Hürriyet Kahramanı" oluyor. İttihad ve Terakki, siyaset sahnesine çıkıyor. "Hürriyet, Müsavat, Uhuvvet/ Özgürlük, Eşitlik, Kardeşlik" sloganları yeri göğü inletiyor...

Abdülhamit döneminde yasaklı ve insanlar gibi yasaklı kelimeler vardı. Millet, hürriyet, adalet, müsavat, uhuvvet, meşveret, mebus, istibdat gibi... Kimse bu kelimeleri kullanamazdı. Bir kuşak bu kelimeleri hiç duymadan büyümüştü. Dile kolay 32 yıl...

Meşrutiyet'in ilanı, herkesi hazırlıksız yakaladı. İstanbullular'ı, Abdülhamit'i, İttihadçıları, Fruchtermann'ı... He şey bir anda oluvermişti. Kan dökülmemiş, Abdülhamit tahttan indirilmemiş, sürgüne gönderilmemişti.

Ama öyle ya da böyle, bu büyük bir olaydı ve Fruchtermann, buna kayıtsız kalamazdı. Elinde, üzerlerinde çiçek buketleri bulunan tebrik kartpostalları vardı. Matbaaya talimat vererek, tebrik yerine büyük harflerle ve Fransızca olarak "Souvenir de La Constitution Ottomane/ Meşrutiyet Hatırası" yazdırdı. Altlarına da, yine Fransızca Meşrutiyet yıllarının en önemli üç sloganına yer verdi: Liberte/Egalite/Fraternite... Yani Özgürlük, Eşitlik, Kardeşlik... Sonra, sekiz yıl önce kendisine hayal kırıklığı yaşatan kabartma kartpostallarının bazıları ile Hamidiye Camii'ndeki Cuma Selamlığı kartpostallarına da Osmanlıca "Meşrutiyet Hatırası" yazdırarak, yeniden piyasaya sürdü. Ne ilginçtir ki, bir kez daha başarısız olacak, İstanbul halkı da yabancılar Fruchtermann bu çalışmalarına pek rağbet etmeyecekti.

Fruchtermann ilk kez, başka editörlerin gerisinde kalıyordu. Belki bunun nedeni, Meşrutiyet coşkusunun çok sonra sirayet ettiği İstanbul'da yaşamasıydı. Belki de birlikte çalıştığı fotoğrafçıların elinde de görüntü olmamasından dolayı geri kalmıştı. Kim bilir? Yine de bi gayret iki Meşrutiyet coşkusu anlatan iki kartpostal basmayı başardı. Bu kartpostallardan biri, Pera'daki kutlamaları gösteriyordu; diğeri ise Hürriyet Kahramanı Enver Bey'in Selanik'te halk tarafından karşılanışını... Fruchtermann, diğer editörlerle arasındaki açığı, sonradan Abdülhamit'i Meşrutiyet'in ilanından sonra çıktığı ilk Cuma Selamlığı'nda gösteren kartpostalı basarak kapamaya çalıştı. Ne kadar kapadı, bu hiç bilinmedi.

Ama ne olursa olsun, 30 yıl aradan sonra yeniden toplanan Meclis-i Mebusan'ın açılış törenini kaçırmamakta kararlıydı. Kaçırmadı da... Abdülhamit'in de hazır bulunduğu bu tören, önemliydi. Ama daha da önemlisi Abdülhamit'in mebuslara hitaben yazdığı ya da yazdırdığı nutuktu. Nutkun bir yerinde şöyle diyordu: "...çabalarımı, ülkemin her yerinde ilerlemeye, ön ayak olmaya yönelttim. Allah'a çok şükür, bu sonuca ulaşıldı ve milli eğitimin yaygınlaşması sayesinde, halkımızın her sınıfında kültür derecesi artırıldı."

Dedikleri bir bakıma doğrudu ve doğrulukları kartpostallarla da sabitlenmişti. İlk kız lisesi onun döneminde açılmıştı. Sanayi-i Nefise, onun döneminde kurulmuştu. Gümüşsuyu Kışlası'ndaki Hendese-i Mülkiye Mektebi de öyle... Osmanlı'nın ilk müzesinin kurulmasına ön ayak olan oydu. Beyazıt'taki ilk kütüphaneyi açtıran da... Askeri tıbbiye öğrencileri'ne Haydarpaşa'da modern ve görkemli binayı yine o hediye etmişti. Aslında bu bir hediyeden çok sürgündü. Abdülhamit, yeni mektebi denizaşırı bir yere yaptırarak, hem bu belalı talebeleri kentten uzaklaştırmış hem

de kendini korumaya almıştı ama neyse! Hediye hediye idi.

Abdülhamit tüm bunlarla meclisle uyumlu çalışacağına dair mesajlar vermeye çalışıyordu aslında.

O günlerde yaşananları yakından takip eden İngiliz gazeteci Francis McCullagh'a göre, Abdülhamit hem kendini hem meclisi kandırıyordu:

“Eğer Abdülhamit geniş görüşlü, eğitim görmüş, dünya konusunda deneyim sahibi bir adam olsaydı ya da daha genç ve daha esnek bir adam olsaydı, zamanla yeni duruma ayak uydurabilirdi. Gel gör ki, pek kurnaz ve becerikli olmasına karşın, dar kafalı, eğitilmemiş, kuşkucu ve yaşlıydı. Ve bu yüzdendir ki, herhangi bir yoldan değişebilmesi söz konusu olamazdı. Üstelik iktidar tutkusu onun varlığının bir parçası olup çıkmıştı.” [Abdülhamit'in Düşüşü]

McCullagh'ın yanılmadığı çok kısa bir süre sonra görülecekti...

1909... Ordu içinde mektepli- alaylı tartışmaları hat safhaya ulaşıyor. Kışlalar kaynıyor... 31 Mart Ayaklanması başlıyor. Hareket Ordusu Selanik'ten İstanbul'a geliyor. Abdülhamit tahttan indiriliyor. Yerine kardeşi V. Mehmet Reşat geçiyor. Bir dönem kapanıyor, bir dönem açılıyor.

Bugün bile üzerindeki sis perdesi dağılmamış olan 31 Mart Vakası'nın yaşandığı yıl Fruchtermann 57 yaşında, çok şey görmüş çok şey yaşamış bir editördü. 14 yıl önce kartpostal editörlüğünü başladığında tek başınaydı. 1909'da ise tüm ülke genelindeki editörleri sayısı 200'ü bulmuştu. Ama Fruchtermann, piyasadaki kilit pozisyonunu koruyordu. Hala liderdi.

Cesur adımları ve risk almayı bilmesi, liderliğini pekiştiriyordu. Diğer editörler, sadece yaşadıkları kentlerin kartpostallarını basarken, o imparatorluğun hemen hemen tüm kentlerinde faaliyet gösteriyordu. Kartpostalları sıra dışıydı. Başka hiçbir editörün cesaret edemeyeceği işlere giriyor, alışılmış görüntüler kullanmaktan kaçınıyordu. Mesela, 16. serinin 1904 yılı ortalarında basıma gönderdiği dizisinde, İstanbul'un artık herkesçe ezberlenmiş yerleri yerine, henüz keşfedilmemiş köylerini taşıdı kartpostallara. O yıllarda yeni kurulmakta olan Şişli, Feriköy, Pendik, Kartal belki de ilk defa onun sayesinde tanındı. İnsanlar, uzak İstanbul'u belki de ilk kez bu kartpostallarda gördü...

Mesleğinin yavaş yavaş sonlarına geldiği 1908'de ve 1909'da ilerlemiş yaşına rağmen, bir kez daha ne kadar farklı olduğunu gösterme fırsatı yakalayacaktı.

İlk çalışmanın konusu, Osmanlı Padişahlarıydı. 34 portreden oluşan albüm, öylesine büyük bir ilgi görecek ki, defalarca baskısı yapılacaktı. Ama tam o sırada Abdülhamit tahttan indirilince, rötuş kaçınılmaz oldu. Bu arada seriye bir yeni kartpostal eklendi. Çünkü Osmanlı'nın başında artık yeni bir sultan vardı. V. Mehmet Reşat...

Abdülhamit'in tahttan indirilip Selanik'e sürgüne gönderilmesine neden olan 31 Mart ayaklanması da, V. Mehmet Reşat'ın ağabeyinin yerine tahta çıkması da, önemli toplumsal olaylardı. Ancak toplumda derin izler bırakan bu tip olayların kartpostal dizilerine aktarılması konusunda editörler pek hevesli olmamışlardı.

Fruchtermann, 1909 yılı sonlarında, bu olayı anlatan 35 kartlık özel bir seri hazırladı. Hareket Ordusu Yedigârı başlıklı zarfların içinde satılan bu kartpostallar, ayaklanmanın nasıl geliştiğini, Hareket Ordusu'nun İstanbul'a gelirken izlediği güzergâhı, verilen molaları, Meclis üyeleriyle Ayestefanos'taki görüşmeyi, isyancılara müdahalesini en ince ayrıntısına kadar anlatıyordu.

A serisi adı verilen Hareket Ordusu Yedigârı'nı yine aynı yıl basılan 18 kartpostallık B serisi izledi. Bu kez kartpostallarda, V. Mehmet Reşat'ın cülus töreni anlatılıyordu. Dolmabahçe'den saltanat kayığına binışı, Sarayburnu'na gelişi, oradan tören için Beyazıt'taki Harbiye Nezareti'ne hareketi, Eyüp Sultan'da kılıç kuşanışı, yine yine an an taşınmıştı kartpostallara...

Yeni padişah, yeni umutlar demekti halk için. Ama Mehmet Reşat'ın bu umutları gerçekleştirecek ne gücü vardı, ne yetkisi...

1910... İttihad ve Terakki yönetiminde başarısızlıklar birbirini kovalıyor. İtalyanlar Trablusgarp'ı istiyor. Balkanlar ülkeleri kazan kaldırıyor. Halk umutsuz ve moralsiz... Fruchtermann bastığı S Serisi'yle onlara bir parça moral veriyor...

Fruchtermann'ın 31 Mart Vakası ve Sultan Mehmet Reşat'ın cülus törenini konu alan iki serisi ve hemen arkasından gelen S Serisi, halkın maneviyatını yükseltmek için hazırlanmıştı. Ama Fruchtermann bu çalışmalara kendi mi karar vermişti yoksa ona verilen siparişi mi hazırlamıştı kimse bilmiyor.

Bilinen; ilk ikisinde başarısız ama sonuncusunda başarılı olduğu... S Serisi, Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve yükselme döneminde kazanmış olduğu zaferleri konu alan temsili resimlerden oluşuyordu. 20 kartpostallık bu seri, kartpostalla ilgisi olan olmayan birçok insan tarafından satın alınıp, şanlı tarihimizden bir yadigâr olarak yıllarca evlerde saklandı.

Aynı dönemlerde Fruchtermann tarafından hazırlanan bir başka albümse, tüm olumsuzluklara rağmen devletin geleceğine olan inancı göstermesi açısından ilginç. Söz konusu albüm aslında tek bir kartpostal... Açıldığında akerdeon görünümü alan kartpostaldaki ilk portre, Sultan V. Mehmet Reşat... Onu, gelecekte tahta oturacağı düşünülen 12 veliahtın fotoğrafı izliyor...

Fruchtermann, bu kartpostalı, 23 Mayıs 1910'da, dönemin ünlü koleksiyoneri Leon Acemyan'a gönderiyor:

“Monsieur Leon Acemyan;

Borcuma karşılık göndermiş olduğum 21 tarihli mektubumu ve 18 adet Avusturya pullarını almış olduğunuzu umarım. Sizin için birçok mal göndermeye hazırım. Şimdi size Osmanlı Hanedanı'na mensup 12 kişinin fotoğraflarını içeren küçük bir albüm gönderiyorum. Tahmin ederim ki ilginizi çeker. Çok samimi selamlar... Max Fruchtermann”

Bu, araştırmacıların bulabildiği nadir Fruchtermann yazışmalarından sonuncusu... Zaten Fruchtermann da, bu yazışmadan bir yıl sonra artık kartpostal basmayı bırakıp, elindeki stokları eritmeye çalışıyor... Fruchtermann'ın yeni kartpostal basmamasının nedeni, biri bitmeden biri başlayan savaşlar. İnsanların kartpostal biriktirmek için ne paraları var ne istekleri... Kartpostalların devri kapanmış durumda. Fruchtermann erken olduğunu düşünse de, kendini emekliliğe alıştırmaya çalışıyor Ama felaketler de yakasını bırakmıyor. 1917'de sevgili eşi Clara'yı kaybediyor...

Aynı yıl, hala vatandaşı olduğu Avusturya savaşa giriyor. Fruchtermann o güne kadar tüm kazandığını Avusturya bankalarındaki tahvillere yatırmış. Avusturya savaşa girince, bu tahviller bir gecede değer yitiriyor. Fruchtermann iflas ediyor... Karısının ölümüne, servetini yitirmenin acısı eklenince, Fruchtermann kendini içkiye veriyor. 1918 yılının 24 Şubat'ında Beyoğlu'ndaki dükkânda aniden fenalaşıyor... Hayatın da, gençlik yıllarından beri hayalini kurduğu bu dükkânın da artık onun için bir anlamı kalmamış... 32 yılını paylaştığı ve son dört ayda her gün daha da fazla özlediği Clara'sına kavuşmasına az var... Nihayet tekrar birlikte olacaklar...

BİTTİ